

Quranic Evidences of Ghadir In the Poem of Contemporary Christian Poets

Sayed Mahdi Nouri Keyzaqani * Associate Professor of Arabic Language and Literature, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran

Abstract

There are several verses in the Holy Quran on the Imamate of the Imam (AS) and their special virtues. These verses are mentioned in authentic and numerous authentic, historical and literary sources of Shiite and Sunni religions. The interesting thing is that In addition to Sunni historians and commentators, some contemporary Christian poets and poets have also referred to these verses in their works and poems. And they have given them a reason for the imam's rightness and superiority. Among these scholars and contemporary Christian poets, one can refer to people like Abdulmessi Antaki, Paul Salameh, George Shakur, Sa'id Aql. In this article, it has been tried to examine a number of Qur'anic verses referring to the imamate and imamate Imam Ali (AS) in the poetry of contemporary Arab poets. One of the most important of these verses is the "verse of anatrical", "verse of propaganda", "verse of perfection" and "verse of agony".

Keywords: Ghadir, Imamate, Quranic verses, Arabic Christian poets.

* Corresponding Author: sm.nori@hsu.ac.ir

How to Cite: Nouri Keyzaqani, S. M. (2020). Quranic Evidences of Ghadir In the Poem of Contemporary Christian Poets. *Seraje Monir*, 11(39), 35-63. Doi: 10.22054/ajsm.2021.44746.1550

شواهد قرآنی غدیر و برتری امام علی (ع) در شعر شاعران مسیحی معاصر عرب

سید مهدی نوری کیدقانی * دانشیار زبان و ادبیات عربی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران.

چکیده

در قرآن مجید آیه‌های متعددی مبنی بر امامت امیرالمؤمنین علی (ع) و فضایل خاص ایشان وجود دارد. این آیات در منابع معتبر و متعدد روایی، تاریخی و ادبی شیعه و سنی ذکر شده است. نکته جالب اینجاست که افزون بر مورخین و مفسرین شیعه و اهل سنت، برخی از ادبا و شاعران مسیحی معاصر نیز در آثار و اشعار خود به این آیه‌ها اشاره کرده و آن را دلیلی بر حقانیت و برتری امام آورده‌اند. از این ادبا و شاعران مسیحی معاصر می‌توان به افرادی مثل عبدالملک انطاکی، پولس سلامه، جورج شکور و سعید عقل اشاره کرد. در این مقاله سعی شده به روش توصیفی-تحلیلی تعدادی از آیات قرآن که بر امامت و افضلیت امام علی (ع) دلالت دارد در شعر شاعران مسیحی معاصر عرب مورد بررسی قرار گیرد. شیوه کار به این صورت است که ابتدا این آیات از دیوان‌ها و قصائد شاعران مسیحی استخراج شده و سپس به تبیین و توضیح آن‌ها پرداخته شده است. از مهم‌ترین این آیات می‌توان به «انذار»، «تبلیغ»، «اکمال» و «عذاب» اشاره کرد. بسامد این آیات در شعر شاعران متفاوت است. به لحاظ زبانی هم برخی شاعران تنها به بیان صرف آیات پرداخته‌اند و آمدن فنون بلاغی مثل تشبیه و استعاره بر جلوه و تاثیرگذاری برخی دیگر از اشعار افزوده است..

واژگان کلیدی: غدیر، امامت، آیات قرآن، شاعران مسیحی عرب.

مقدمه

۱. بیان مساله

پیامبر خدا (ص) فرمود: «ما عرفک یا علیُّ حقَّ معرفتک إلا اللهُ وأنا» (دیلمی، ۱۴۱۲)؛ بنابراین، بهترین اوصاف امیرالمؤمنین (ع) را خداوند در کتاب عزیز خود آورده است؛ کتابی که «لا یأتیه الباطلُ من بین یدیه و لا من خلفه»^۱.

دانشمندان شیعه و سنی کتاب‌های متعددی پیرامون آیات نازل شده درباره امام علی (ع) نگاشته‌اند. از کتاب‌های اهل سنت می‌توان به «ما أنزل من القرآن فی علیِّ» حسین بن حکم بن مسلم حبری متوفی ۲۸۶ هـ «ما نزل من القرآن فی علیِّ» ابوبکر محمد بن مؤمن شیرازی (قرن چهارم هجری) و «شواهد التنزیل» حاکم حسکانی حنفی اشاره کرد (ن. ک: جعفری، ۱۳۸۱) و از آثار فراوان شیعه «الدر الثمین فی خمسمائة آية نزلت فی أمير المؤمنین» اثر حافظ برسی و «۱۰۰۰ آية نزلت فی الإمام علی (ع)» از سید هاشم بحرانی قابل ذکر است.

افزون بر این در دوره معاصر ارادت و علاقه مسیحیان به علی (ع) افزون‌تر و در آثار مختلف ادبی جلوه‌گر شده است به گونه‌ای که جدای از قصاید و اشعار متفرقه به چندین حماسه بلند شعری می‌توان اشاره کرد که به طور انحصاری پیرامون حضرت (ع) به نظم درآمده است؛ آثاری چون «ملحمة الإمام علی (ع)» از شاعر سوری عبدالمسیح انطاکی، «عید الغدیر» از بولس سلامه، «ملحمة الإمام علی» از جورج شکور، «فی محراب علی» از خلیل فرحات و علویات از جوزف هاشم.

پرداختن به جوانب مختلف زندگی امام (ع) که این مسیحیان بدان پرداخته‌اند از حوصله بحث ما خارج است، اما نکته مهم آن است که این ادبا و اندیشمندان از مساله ولایت و جانشینی حضرت (ع) غافل نشده‌اند و با تحقیق و بررسی و وجدان بیدار خود بدان رسیده‌اند. راجی انور هیفا از اندیشمندان و نویسندگان معاصر مسیحی در این باره می‌گوید: «اندیشمندان مسیحی بعد از تحقیق و دقت نظر و داوری عقل بابتی طرفی چنین حکم کرده‌اند که «اگر مفهوم اسلام به تصدیق محمد (ص) بسته است به یقین مفهوم

۱. سوره فصلت، آیه ۴۲

ایمان به ولایت علی (ع) وابسته است» (هیفا، ۲۰۱۰). این متفکر مسیحی در جای دیگر می‌گوید: «اندیشمندان و ادیبان مسیحی معتقدند آخرین پیامبر آسمانی باید درک کاملی از حجم مسوولیت‌ها و ماموریت‌های ناشی از ترویج این دین جهانی را داشته باشد... از این‌رو، این پیامبر دریافته بود که در همه رسالت‌های آسمانی گذشته با وجود محدودیت آن‌ها، این‌گونه نبود که پیامبر قوم خود را رها کرده، از میان آن‌ها رخت بریند بی‌آنکه جانشینی برای خود برگزیند... چگونه خاتم انبیاء در مقابل جماعت مسلمانان جانشینی برای خود تعیین نمی‌کند در حالی که او صاحب رسالت و عهده‌دار گسترش پرتوهای آن در سرتاسر زمین بود... پژوهشگران و اندیشمندان مسیحی به خوبی می‌دانند که پیامبر (ص)، علی (ع) را به‌عنوان جانشین خود منصوب داشته است» (هیفا، ۱۳۸۹).

در این مقاله سعی شده با روش توصیفی-تحلیلی به آیاتی که در اشعار شاعران مسیحی معاصر عرب آمده و بر امامت و برتری امام علی (ع) اشاره دارد، پرداخته شود؛ بدین صورت که ابتدا اقتباس‌ها و اشاره‌های قرآنی مربوط به امام علی (ع) استخراج و سپس تبیین شود. برای انتخاب نمونه‌ها هم سعی شده تا حد امکان تمام اشعار شاعران مسیحی مورد نظر خوانش قرار گیرد.

۲. ضرورت پژوهش

یکی از راه‌های آشنایی بهتر با قرآن و تفسیر برخی آیات آن، تامل در آرا و آثار ادبی اندیشمندان و ادبای سایر مذاهب و ادیان درباره این آیات است و از آنجا که تاکنون درباره آیات الغدیر در آثار ادبی و اشعار مسیحیان معاصر عرب کاری انجام نگرفته چه خوب است که در پژوهشی به این مهم پرداخته شود.

۳. پرسش‌ها و فرضیه‌های پژوهش

در این پژوهش دو سوال مطرح است که عبارتند از: «مهم‌ترین آیات دلالت‌کننده بر امامت و برتری امام علی (ع) که در شعر شاعران مسیحی معاصر عرب آمده کدام آیات است؟» و «سبک بیانی و ادبی این شاعران در اشاره به آیات قرآن چه تفاوتی دارد؟» و متعاقب این پرسش، دو فرضیه به این شرح مطرح می‌شود:

- شاعران مسیحی معاصر با زبان شعری زیبای خود به آیاتی مانند تبلیغ، اکمال، انذار، عذاب و... پرداخته‌اند.
- بی‌شک شیوه بیان این شاعران و ادبا یکسان نیست و به لحاظ هنری و بلاغی برخی تاثیرگذارتر است.

۴. پیشینه پژوهش

موضوع حاضر؛ یعنی شواهد قرآنی به صورت مستقل در شعر شاعران مسیحی مورد بررسی قرار نگرفته، اما پژوهش‌های مرتبط با موضوع ما انجام شده است که برخی عبارت است از: پایان‌نامه دکتری نوری کیدقانی (۱۳۸۹) با عنوان «بررسی و تحلیل و مقایسه منظومه حماسی «عید الغدیر» از بولس سلامة و «ملحمة الإمام علی(ع)» از عبد المسيح الأنطاکی»، پایان‌نامه ارشد شریفان (۱۳۹۲) با عنوان «بررسی سیمای امام علی (ع) در شعر شاعران مسیحی معاصر لبنان»، مقاله موسوی فر و موسوی شجری (۱۳۹۵) با عنوان «سیمای امام علی (ع) در شعر شاعران مسیحی معاصر عرب»، مقاله مصطفوی‌نای (۱۳۹۱) با عنوان «بررسی تطبیقی غدیریه بولس سلامة و عبدالمسیح انطاکی» و مقاله مجیدی و شریفان (۱۳۹۲) با عنوان «بررسی واقعه غدیر در شعر شاعران مسیحی»، مقاله قهرمانی و محمدزاده سلطان‌احمدی (۱۳۹۳) با عنوان «بازتاب حماسه و جریان غدیر در شعر شاعر مسیحی عرب «بولس سلامة»».

تفاوت کار این پژوهش با پژوهش‌های انجام شده پیشین در این است که در پژوهش‌های پیشین روی آیات مورد استفاده مسیحیان تمرکزی انجام نشده است و هرکدام به نوعی سعی در بیان فضائل حضرت از زبان مسیحیان داشته‌اند.

در دوران معاصر، اندیشمندان و ادیبان مسیحی متعددی در شرق و غرب درباره امام علی(ع) مطلب نوشته‌اند و اظهارنظر کرده‌اند که از جمله آن‌ها می‌توان به جبران خلیل جبران^۱، جرج جرداق^۲، فؤاد جرداق^۳، جرجی زیدان^۴، میخائیل نعیمه^۵، هانری کربن^۶،

۱. نویسنده، شاعر، ادیب و نقاش معروف لبنانی. (۱۸۸۳-۱۹۳۱م)

۲. ادیب، شاعر و روزنامه‌نگار لبنانی. (۱۹۳۱-۲۰۱۴م) از آثار معروف او کتاب «علی صوت العدالة الإنسانية» است.

۳. ادیب و روزنامه‌نگار لبنانی. (۱۹۱۲-۱۹۶۵)

۴. اندیشمند، مورخ و ادیب لبنانی. (۱۸۶۱-۱۹۱۴م) از آثار مشهور او «تاریخ التمدن الإسلامي» است.

امین نخله^۳، نائل مرصفی^۴، سلیمان الکتانی^۵، شبلی شمیل^۶، رودولف ژایگر^۷، گابریل دانگیری^۸، هانری لامنس^۹، مادولونگ^{۱۰}، صبحی صالح^{۱۱} و... اشاره کرد^{۱۲}. پژوهش حاضر از آنجا که تنها روی شاعران مسیحی شرق تمرکز دارد و تنها به شواهد قرآنی مرتبط با امامت امام علی (ع) در این اشعار می‌پردازد، متمایز از پژوهش‌های پیشین است.

۵. شواهد قرآنی غدیر و برتری امام علی (ع) در شعر شاعران مسیحی

۱-۵. آیات دال بر امامت و برتری امام علی (ع)

۵-۱-۱. آیه انذار

«وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ»

«نزدیک‌ترین خویشاوندانت را [از عذاب الهی] بیم ده»

(سوره شعرا، آیه ۲۱۴)

آیه انذار به‌طور مستقیم به ولایت و امامت امام علی (ع) اشاره ندارد، اما وقتی که به شان نزول آیه و حوادث پس از آن مراجعه کنیم، معلوم می‌شود که ولایت علوی هم‌زاد رسالت نبوی است. تاریخ و احادیث معتبر گواهی می‌دهد که پس از نزول این آیه، پیامبر

۱. ادیب، اندیشمند و شاعر لبنانی. (۱۸۸۹-۱۹۹۵). از آثار مشهور او «الغریبال» است.

۲. فیلسوف و اسلام‌شناس فرانسوی. (۱۹۰۳-۱۹۷۸م)

۳. حقوق‌دان و شاعر مسیحی. (۱۹۰۱-۱۹۷۶)

۴. ادیب، زبان‌شناس و روزنامه‌نگار مصری. (۱۹۳۵-) از آثار اوست: «الإبداع فی الإمامة»

۵. نویسنده پرکار لبنانی. (۱۹۱۲-۲۰۰۴) از آثار اوست: «علی نبی و متراس»

۶. پزشک، اندیشمند و فیلسوف لبنانی. (۱۸۷۵-۱۹۱۴م)

۷. نویسنده و اندیشمند لبنانی. از آثار او که به فارسی ترجمه شده «خداوند علم و شمشیر» است.

۸. نویسنده و محقق فرانسوی. از کتاب‌های اوست: «شهباز اسلام»

۹. اسلام‌شناس و محقق بلژیکی. (۱۸۶۲-۱۹۳۷م)

۱۰. اسلام‌شناس و محقق آلمانی. (۱۹۳۰-) از آثار اوست: «جانشینی محمد»

۱۱. ادیب، اندیشمند و محقق لبنانی (۱۹۲۶-۱۹۸۶) از آثار اوست: «دراسات فی فقه اللغة»

۱۲. برای اطلاعات بیشتر ن. ک: گروه نویسندگان (۱۳۹۳).

خدا (ص) ولی امر و فرمانروای بعد از خود را در گردهمایی کوچکی - در نخستین روزی که نزدیکانش را به اسلام دعوت فرمود - مشخص و معرفی کرده است. این موضوع را گروهی از اهل حدیث و مورخان اهل سنت مانند طبری، ابن عساکر، ابن اثیر، ابن کثیر، متقی هندی و دیگران در کتاب‌های خود آورده‌اند که تفصیل آن از بحث ما خارج است. در همین جمع است که تنها علی (ع) دعوت پیامبر را می‌پذیرد و پیامبر (ص) درباره او می‌فرماید «أنت أخی و صاحبی و وارثی و وزیری» (ابن حنبل، ۱۴۰۹ ق؛ طبری، بی‌تا؛ ابن عساکر، ۱۹۹۶؛ ابن اثیر، ۱۴۰۷ ق؛ ابن ابی‌الحدید، ۱۹۵۹ م؛ ابن کثیر، ۱۴۰۸ ق). شاعر، اندیشمند و قاضی برجسته مسیحی لبنانی بولس سلامه^۱ این عبارت پیامبر (ص) را سخنی می‌داند که برای همیشه در گوش زمانه طنین‌انداز شده است:

و إِذَا بِاللَّبِیِّ یُرْسَلُ قَوْلًا رَنَّ فِی مَسْمَعِ الزَّمَانِ البَعِیدِ:
«أنت منی و وارثی و وزیرِی و علی الحوض أنت بکرُ شهودی»
(سلامه، ۱۹۶۱ م)

(و ناگاه پیامبر سخنی بر زبان آورد که در گوش زمانه طنین افکند، حضرت فرمود: تو از من و وارث و وزیر من هستی و در روز رستاخیز در کنار حوض اولین دیدارکننده منی)

جورج شکور^۲ از دیگر شاعران مسیحی است که به این آیه و ارتباط آن به امیرمؤمنان (ع) اشاره کرده و همان مضمون آیه را به شعر بیان کرده است:

و تَنزَلَتْ مِثْلَ الغَمَامَةِ آیَةً عَلْوِیَّةٌ اِیْحَاؤُهَا اِلْزَامُ
أَمَرَتْ أَنْ اصْدَعْ یَا مُحَمَّدٌ بِالَّذِی یُوحِیَ اِلَیْكَ فَأَنْتَ اِلْهَامُ
دَعَا ضَلَالِ المُشْرِکِیْنَ وَ لَا یُکُن اِلَّا لِنُخْبَةِ قَوْمِکَ الْاِکْرَامُ

۱. ادیب، شاعر و نویسنده مشهور لبنانی. از آثار مشهور وی منظومی حماسی «عید الغدیر» در بیش از ۳۰۰۰ بیت است که در آن به شرح حوادث صدر اسلام با محوریت امام علی (ع) پرداخته است.

۲. جورج شکور (متولد ۱۹۳۵ م) شاعر و استاد ادبیات عرب دانشگاه بیروت است که از او کتاب‌ها و مقالات متعددی به چاپ رسیده است. از دیوان‌های شعری او می‌توان به «وحدها القمر» و «زهرة الجمالیا» اشاره کرد. (ن. ک: الجبوری، ۲۰۰۳) جورج شکور به اهل بیت (ع) علاقه خاصی دارد و سه منظومه شعری با نام‌های «ملحمة الإمام علی (ع)» و «ملحمة الإمام حسین (ع)» و «ملحمة الرسول» درباره ایشان سروده است.

و اخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلَّيْلِ اتَّبِعُوا الْهُدَىٰ هُمْ مُؤْمِنُونَ وَ كُلُّهُمْ هَمَامٌ
(شکور، ۲۰۰۷)

(آیه‌ای والا چون پاره ابری در بلندای آسمان، نازل شد که وحی آن الزام آور بود. آیه به پیامبر فرمان داد که آنچه به او وحی شده را آشکارا اعلام کند و مشرکان گمراه را رها کند و تنها برای عده‌ای از نزدیکانش مهمانی ای به پا دارد. همچنین آیه فرمود که بال رحمت خود را برا پیروان هدایت بگستراند، کسانی که ایمان آورده و همگی شریف هستند.)

در ادامه شکور اشاره می‌کند که پیامبر (ص) خویشاوندان نزدیکش را به پذیرش دعوت خود و اسلام فراخواند، اما تنها علی (ع) دعوت ایشان را پذیرفت و پیامبر (ص) هم به ایشان فرمود: «أنت أخی و صاحبی و وارثی و وزیری»:

من ذا یناصر دعوتی و رسالتی من ذا یؤازرنی؟ أنا الإسلام
و أعاد دعوتَه ثلاثَ فلم یجب أحدٌ فلا نفیٌ و لا إقدام
سکتَ الجمیعُ سوی علیّ هاتفا أنا للرسول مُساندٌ و دعام
فإذا النبیّ یردّ إنک وارثی بینی و بینک یا علیّ عهدُ
(همان)

(چه کسی در این دعوت و ماموریت مرا یاری می‌کند؟ و چه کسی از من که [پیامبر] اسلام هستم، پشتیبانی می‌کند؟ پیامبر دعوتش را سه بار تکرار کرد، اما هیچ‌کس پاسخی نداد. نه کسی رد کرد و نه کسی شجاعت پذیرش داشت. همه ساکت بودند بجز علی [ع] که با صدای بلند ندا داد: «من پشتیبان و حامی رسول هستم» و پیامبر پاسخ داد: «تو وارث من هستی، ای «علی» میان من و تو، عهد و پیمانی است.»)

شاعر دیگری که به این ماجرا پرداخته است جوزف هاشم^۱ است. او شعری دارد به‌عنوان «القرآن البشری» که در روز تولد امام علی (ع) سال ۱۹۹۶ در دمشق آن را سروده

۱. شاعر و ادیب و وزیر سابق لبنانی که به روزنامه‌نگاری و تدریس نیز اشتغال داشت. از دیوان‌های شعر او «حجر علی الصخر»، «ضوء عن الضوء»، «نسیم الطیب» است. همچنین «صوت لبنان فی حرب السنّین»، «الفارابی»، «سلیمان البستانی و الإلییة» دیگر آثار اوست (یعقوب، ۲۰۰۴).

است. جوزف در قسمتی از این قصیده زیبا به نزول آیه و ماجرای این بیعت اشاره می‌کند و می‌گوید: «آنان سخن پروردگار را شنیدند و اگر گویند آن را نفهمیدند دروغ می‌گویند! آیا نفهمیدند که پیامبر در حدیث دار علی (ع) را وزیر خود نامید؟»:

«أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْقُرَيْبِ» لَقَدْ سَمِعُوا مَا قَالَ رُبُّكَ، إِنْ لَمْ يَفْهَمُوا كَذَبُوا!
«وزیره فی حدیث الدار»، ما فظنوا «ولی مَنْ کان مولاه» فما احتسبوا!
(عقل، ۲۰۰۹)

«خویشان نزدیکت را بیم ده» به راستی که این گفته پروردگارت را شنیدند و دروغ گفتند که آن را نفهمیدند. آیا به این نکته که «حضرت علی در حدیث یوم‌الدار وزیر پیامبر بود» پی نبردند؟! و ندانستند که «هرکس پیامبر مولای اوست، علی هم مولای اوست»؟! (۹)

جالب است که این شاعران و اندیشمندان مسیحی آشکارا به ماجرای یوم‌الدار، نزول آیه و پذیرش دعوت پیامبر توسط امام علی (ع) اشاره می‌کنند، اما نویسنده مسلمان معاصری چون هیکل^۱ آن را از چاپ دوم کتاب خود حذف می‌کند^۲. نویسند مسیحی، راجی انور هیفا در این باره می‌گوید: «جای بسی شرمساری است که ادباء، اندیشمندان، مورخان و فلاسفه مسیحی بسیاری از حقایق اسلامی را می‌پذیرند، اما برخی اندیشمندان مسلمان سعی دارند این حقایق را مخفی کنند؛ همچون کسی که می‌کوشد در برابر قرص آفتاب غربالی قرار دهد تا نور آن را بپوشاند!» (هیفا، ۲۰۱۰)

۵-۱-۲. آیه انفاق

«الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ»

۱. محمد حسنین هیکل، استاد دانشگاه، حقوقدان، نویسنده و سیاستمدار مصری بود که علاوه بر ریاست حزب سیاسی «احرار»، ریاست مجلس سنا و وزارت کشور و آموزش و پرورش مصر را نیز برعهده داشت.

۲. این مطلب را دکتر تیجانی. که خود پس از تحقیق و بررسی به آیین تشیع گراییده. در کتاب خود آورده است (ن. ک: تیجانی، ۱۳۹۳).

«کسانی که [چون علی بن ابی طالب علیه السلام] اموالشان را در شب و روز و پنهان و آشکار انفاق می کنند، برای آنان نزد پروردگارش پاداشی شایسته و مناسب است و نه بیمی بر آنان است و نه اندوهگین می شوند.»

(سوره بقره، آیه ۲۴۷)

به گواهی منابع شیعه و منابع معتبر اهل سنت آیه ۲۴۷ سوره بقره درباره امیرمومنان (ع) و انفاق خالصانه ایشان نازل شده است. در این باره از ابن عباس نقل شده است: «این سخن خداوند: «الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ...» در مورد علی بن ابی طالب (ع) نازل شده است. علی (ع) چهار درهم داشت؛ یکی را در شب، یکی را در روز، یکی را در نهار و یکی را آشکارا انفاق کرد.» (ابن اثیر، ۱۴۰۹ ق).

عبدالمسیح انطاکی^۱ در منظومه بلند خود «القصيدة العلووية المباركة» مقطعی را با عنوان «سخاء أمير المؤمنين» می آورد که در آن امام علی (ع) را سخاوت مندترین و بخشنده ترین عرب می داند و در تعبیری ادبی و زیبا می گوید: «امام چنان سخاوت مند است که اگر جانش در دستش باشد به خدا سوگند آن را به مردم می دهد:

لو أن فی یده السخیا حشاشته لراح للناس أیماً الله یعطیها!»

سپس به ماجرای نزول این آیه در شان علی (ع) اشاره می کند:

و کان یومالدى علیاه أربعة من الدراهم بالأوصاب جانیها
بواحد جاد لیلاً ثم جاد بثاً ن فی النهار سموح النفس ساخیها

۱. عبدالمسیح انطاکی شاعر و روزنامه نگار مسیحی در حلب زاده شد و تعلیم یافت. بعدها به عبدالرحمان الکوکی پیوست و در زمره شاگردان او قرار گرفت. ابتدا مجله «الشدور» را در حلب و سپس «العمران» را در مصر انتشار داد (یعقوب، ۲۰۰۴ م و زرکلی، ۱۹۸۰ م). از آثار او می توان به «ملحمة الإمام علی (ع) أو القصيدة العلووية المباركة»، «العرف الحزام فی مآثر السادة الكرام»، «رحلة سلطان حسین فی ریاض بحرین» و رمان «بطرس الأكبر» اشاره کرد (کحاله، بی تا).

و قد تصدَّقَ عن تقویٰ بثالثها سرّاً و رابُعها أعطاه تجرّیها
فی ذاک قد نزلت بالحقّ آیه ینبـ فقون و هی التی جبریل مُلقیها
(انطاکی، ۱۹۹۱ م)

(روزی در دستان والایش چهار درهم بود که با رنج آن‌ها را به دست آورده بود. با روحی سخاوتمند یکی را در شب و دیگری را در روز بخشید و از روی پارسایی سومی را در نهران و چهارمی را آشکارا به نیازمندان داد. آیه «یُنْفِقُونَ...» به حقیقت در این باره نازل شد و جبرئیل آن را بر پیامبر (ص) فرود آورد.)

۵-۱-۳. آیه اطعام

«و یُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلٰی حُبِّهِ مَسْکِینًا وَ یَتِیمًا وَ اَسِیرًا»

«و غذا را در عین دوست داشتنش به مسکین و یتیم و اسیر انفاق می‌کنند.»

(سوره انسان، آیه ۸)

آیه ۸ سوره انسان و آیات بعد از آن در این سوره از جمله آیاتی است که در شان علی (ع) و دیگر اهل بیت نازل شده و بر جایگاه عظیم ایشان نزد خداوند دلالت دارد. طبق روایات تاریخی حضرت علی و حضرت زهرا (علیهما السلام) که برای شفای حسنین سه روز روزه نذر کرده بودند، پس از بهبودی این دو بزرگوار و درحالی که نذر خود را ادا می‌کردند، سه روز متوالی غذای خود را به مسکین و یتیم و اسیر دادند و خداوند با نزول آیاتی از سوره دهر ایشان را ستود.^۱

همان‌طور که اشار شد، عبدالمسیح انطاکی قسمتی از منظومه سترگ خود را به فضایل علی (ع) و از جمله سخاوت ایشان اختصاص می‌دهد. در همان مقطع می‌گوید: «چه بسیار امام (ع) خود گرسنه خوابید، اما گرسنگان را سیر کرد» و به نزول این آیه در شأن ایشان اشاره می‌کند:

۱. ن. ک: فیروزآبادی، ۱۳۷۴ش؛ ابن اثیر، ۱۴۰۹ق؛ آلوسی، ۱۴۱۵ق؛ سیوطی، ۱۴۰۴ق؛ حسکانی حنفی، ۱۴۱۱ق؛ رازی، ۱۴۲۰ق و زمخشری، ۱۴۰۷.

کم بات جوعان مطوی الحشا تغباً و قد أته جیاع الناس یقربها
«و یطعمون» بحقّ فیہ قد نزلت تُتنی علیه فیما سبحان موحیها
(انطاکی، ۱۹۹۱)

(چه بسیار که حضرت با شکم گرسنه شب را به صبح آورد در حالی که گرسنگانی را که نزد او می آمدند، غذا می داد. آیه «و یطعمون» درباره ایشان نازل شده و در ستایش اوست؛ پاک و منزّه است خداوند وحی کننده آن.)

۵-۱-۴. آیه مباهله

«فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ»

«پس هر کس با تو درباره عیسی در مقام مجادله برآید بعد از آنکه به احوال او آگاهی یافتی، بگو: بیاید ما و شما فرزندان و زنان و کسانی را که به منزله خودمان هستند بخوانیم، سپس به مباهله برخیزیم (در حق یکدیگر نفرین کنیم) تا دروغگویان (و کافران) را به لعن و عذاب خدا گرفتار سازیم.»

(سوره آل عمران، آیه ۶۱)

یکی از آیاتی که به گواهی منابع اهل سنت و شیعی در شان حضرت امیرالمومنین (ع) و اهل بیت نازل شده، آیه ۶۱ سوره آل عمران، معروف به آیه مباهله، است (ن. ک: حسینی میلانی، ۱۳۹۰). امام رضا (ع) این آیه را بزرگترین فضیلت قرآنی امیرالمؤمنین یاد کرده‌اند: «قَالَ الْمَأْمُونُ يَوْمًا لِلرَّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ أَخْبِرْنِي بِأَكْبَرِ فَضِيلَةٍ لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ يَدُلُّ عَلَيْهَا الْقُرْآنُ قَالَ فَقَالَ لَهُ الرَّضَا ع فَضِيلَةٌ فِي الْمُبَاهَلَةِ قَالَ اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ...» (مجلسی، ۱۴۰۳ ق).

شیخ مفید از اعظم علمای امامیه، هم می‌نویسد: «در این آیه علی (ع) نفس پیامبر (ص) شمرده شده است و این نشان می‌دهد که علی (ع) به بالاترین حد فضیلت و کمال رسیده است و در عصمت از گناهان و کمالات دیگر با پیامبر (ص) برابر است و

خداوند او و فرزندان خردسال و همسرش را چون حجت و برهانی برای دین قرار داده است» (شیخ مفید، ۱۴۱۳ ق).

بولس سلامه با آنکه خود مسیحی است، اما از مذهب خویش فراتر رفته و جانب حق را گرفته و در قصیده‌ای با عنوان «أهل البيت» این فضیلت امام علی و اهل بیت (ع) را یادآور شده است. وی در مطلع قصیده در تعبیری ادبی و با تشبیه اهل پیامبر به گل‌های بوستان‌ها می‌گوید:

عْتِرَةَ الطَّهْرِ يَا وَرُودَ الْخَمَائِلِ عَطَّرَى الْجَوْءَ بِالشِّذَا وَ الْفَضَائِلِ
(سلامه، ۱۹۶۱)

(ای عترت پاک پیامبر، ای گل‌های بوستان‌ها، فضا را با بوی خوش و فضائل خود
عطر آگین سازید)

و در ابیات بعدی به به ماجرای مباحله اشاره می‌کند:

فَبِهِمْ أَهْلُ الْخُصُومِ وَ مَا فِى الْـ أَرْضِ مَنْ يَقْرَبُ الْعَرِينَ مُبَاهِلِ
(همان)

(من به واسطه ایشان با دشمنان مباحله می‌کنم در حالی که در سرزمینم کسی نیست که
همراهم به میدان مباحله گام نهد.)

و در ادامه در تعبیری ادبی بیان می‌دارد که میان اهل کسا هیچ فاصله‌ای جز جسم‌های
ایشان نیست؛ گویا همگی یک روحند در پنج جسم:

جَمَعَ اللَّهُ خَمْسَةً فِى كَسَاءٍ لَيْسَ فِيهِمْ إِلَّا الْجَسُومَ فَوَاصِلِ
(همان)

(خداوند پنج نفر را در زیر یک عبا گرد آورد، افرادی که میان آن‌ها فاصله‌ای جز
جسم‌هایشان نیست.)

درخصوص این بیت هم که مرتبط با بیت قبلی است، فخر رازی از علمای معروف
اهل سنت و صاحب تفسیر مفاتیح‌الغیب در تفسیر آیه مباحله به بیان حدیث کساء و جمع

شدن اهل بیت پیامبر (ص) در زیر عباى او اشاره مى‌کند و مى‌نویسد: «واعلم أن هذه الرواية كالتفق على صحتها بين أهل التفسير و الحديث» (رازی، ۱۴۲۰ق) (و بدان در میان مفسرین و اهل حدیث همه بر صحت این روایت اتفاق نظر دارند).

۵-۲. آیات مربوط به غدیر

۵-۲-۱. آیه تبلیغ

«أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ»

«ای پیامبر! آنچه از سوی پروردگارت [درباره ولایت و رهبری علی بن ابی‌طالب امیرالمومنین علیه‌السلام] بر تو نازل شده، ابلاغ کن و اگر انجام ندهی پیام خدا را نرسانده‌ای؛ و خدا تو را از [آسیب و گزند] مردم نگه می‌دارد قطعاً خدا گروه کافران را هدایت نمی‌کند.»

(سوره مائده، آیه ۶۷)

آیه ۶۷ سوره مائده روز ۱۸ ذی‌الحجه سال دهم هجرت، وقتی که پیامبر (ص) در بازگشت از حج به غدیر خم رسید، نازل شد. ماجرای غدیر و تفصیل آن در بسیاری از منابع معتبر تاریخی آمده است که مجال ذکر آن‌ها نیست و ما تنها نقل یکی از منابع مهم اهل سنت را می‌آوریم:

«نُزِلَتِ الْآيَةُ فِي فَضْلِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ أَخَذَ بِيَدِهِ وَقَالَ: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْ مَوْلَاهُ، اللَّهُمَّ وَالِّ مَنْ وَالَاهُ وَعَادِ مَنْ عَادَاهُ» فَلَقِيَهُ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ: هَنِيئًا لَكَ يَا ابْنَ أَبِي طَالِبٍ أَصْبَحَتْ مَوْلَايَ وَ مَوْلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ وَ مُؤْمِنَةٍ» (رازی، ۱۴۲۰ق)^۱

«آیه در بیان فضیلت علی بن ابی‌طالب (ع) نازل شده است، وقتی این آیه نازل شد، پیامبر (ص) دست او را گرفت و فرمود: هر که من صاحب اختیار اویم، علی (ع) صاحب اختیار

۱. ن. ک: حسکانی حنفی، ۱۴۱۱ ق؛ السیوطی، ۱۴۰۴ ق؛ واحدی، ۱۴۱۱ ق و برای منابع بیشتر ن. ک: امینی، ۱۴۱۶ق.

اوست، خداوندا! با دوست او، دوست و با دشمنش، دشمن باش. سپس عمر بن خطاب (که خدا از او راضی باشد) علی (ع) را دیدار کرد و گفت: گوارای تو باد ای پسر ابو طالب! تو مولای من و مولای پسر مرد و زن مومن گشتی.

از اولین شعرای مسیحی معاصر عرب که به جریان غدیر و نزول این آیه درباره علی بن ابی طالب (ع) پرداخته‌اند، عبدالمسیح انطاکی است. او در قصیده‌ای به نام «وصایة المصطفیٰ للمرتضی» که نزدیک به ۸۰ بیت است به شرح کامل ماجرای غدیر و حوادث مربوط به آن پرداخته است. مطلع این قصیده چنین است:

هَبِّ الرَّسُولُ يَرِيدُ الْحَجَّ يَطْلُبُهُ فِي عَشْرَةِ مِئَاتٍ مِنَ النَّاسِ هَجْرِيهَا
(انطاکی، ۱۹۹۱)

(پیامبر در سال دهم هجری به قصد حج رهسپار گردید)

شاعر پس از بیان سخنان پیامبر و گواهی گرفتن ایشان از مردم، اشاره می‌کند که پیامبر دست راست علی (ع) را گرفت و بالا برد و آن جمله مشهور را بیان فرمود:

و مال للمرتضی الثاوی بجانبه و کان یمسک یمناه و یعلیها
و قال من كنتُ مولاه علی له مولی و رغبای ذی بالجهر أبديها
و قال: لاهمَّ من والی علیک وا له و أعداؤه أنت المعادیها
(همان)

(پیامبر به مرتضی که در کنارش بود، رو کرد و در حالی که دست راستش را بالا می‌برد، فرمود: هر کس من مولای اویم، علی مولای اوست و این مطلب را آشکارا بیان می‌کنم و فرمود: بار خدایا! دوست بدار کسی را که ولایت علی را بپذیرد و دشمن دشمنانش باش).

پس از انطاکی شاعر دیگری که به ماجرای غدیر پرداخته، شاعر مسیحی بولس سلامه است. سلامه ماجرای غدیر را در بیش از ۹۰ بیت در قصیده‌ای به نام «عید الغدیر» به تصویر کشیده که ابتدای این قصیده چنین است:

عاد من حجّة الوداع الخطيرِ و لفيف الحجاج موج البحور
(سلامه، ۱۹۶۱)

(پیامبر از آخرین حج برگشت در حالی که انبوه حاجیان چون موج دریا بودند.)

سلامه آشکارا به نزول آیه ۶۷، سوره مائده اشاره می کند و آیه را با زبان شعری خود بازخوانی می کند:

جاء جبریل قائلًا يا نبیّ الـ له بَلَّغْ كَلَامِ رَبِّ مُجِيرِ
أنت فی عصمة من الناس فانثر بَيْنَاتِ السَّمَاءِ لِلْجَمْهُورِ
و أذعها رسالة الله وحيًا سرمدياً و حجّة للعصور
(همان)

(جبرئیل آمد و گفت: ای پیامبر خدا! سخن پروردگار پناه‌دهنده را ابلاغ کن؛ تو از مردم در امانی پس آیه‌های آشکار الهی را برای همگان بازگو کن و آن‌ها را به عنوان رسالت و وحی ای ابدی و حجتی برای همه دوره‌ها پخش کن.)

در ادامه پرده از اهمیت کاری برمی‌دارد که به خاطر آن پیامبر مردم را متوقف ساخته است. آری بی‌شک کاری بس مهم بوده که پیامبر در آن گرمای سوزان مردم را نگه داشته است:

ما دعاهم طه لأمرٍ يسيرٍ و صعيد البطحاء و هج حُرورِ
(همان)

(پیامبر در آن گرمای سوزان صحرا، آنان را برای کار ساده‌ای نگه نداشت.)

و باز جمله مشهور پیامبر (ص) با واژگانی دیگر:

يا الهی من كنت مولا حقًا فعلى مولا غير نكيرِ
(همان)

(خداوندا! هر کس که من به حقیقت مولای اویم، بی‌شک علی مولای اوست.)

از آنجا که ممکن است برخی در مفهوم و مدلول حدیث تشکیک ایجاد کنند و مولی را به معنای دوست بگیرند و سخنانی از این قبیل، این شاعر مسیحی کار را یکسره می‌کند و می‌گوید: سخن پیامبر (ص) چون روز آشکار و روشن بود و پیچیدگی و ابهامی در آن نبود که نیاز به تفسیر داشته باشد:

بثَّ طَهَ مَقَالَةً فِي عَلِيٍّ وَاضِحاً كَالنَّهَارِ دُونَ سَتُورِ
لَا مَجَازٌ وَلَا غَمُوضٌ وَلَا لَبْسٌ يَسْتَحِثُّ الْأَفْهَامَ لِلتَّفْسِيرِ
(همان)

(پیامبر سخنی را درباره علی فرمود که چون روز روشن و بی‌پرده بود. نه مجازی بود، نه پیچیدگی و نه ابهامی که نیاز به تفسیر داشته باشد.)

جورج شکور نیز در حماسه شعری خود به آوردن آیه ۶۷ سوره مائده توسط جبرئیل اشاره می‌کند:

وَأْتَاهُ «جَبْرِئِيلُ» الْمَلَائِكُ بِسُورَةٍ حَمَلَتْ مِنَ التَّايِيدِ وَالتَّبَشِيرِ:
«بَلِّغْ» فَأَنْتَ رَسُولُ رَبِّكَ صَادِقًا وَحَيَّ الْإِلَهِ وَأَنْتَ خَيْرُ جَدِيرِ

(شکور، ۲۰۰۷)

(جبرئیل ملک، آیه‌ای را آورد که تایید و بشارتی را دربرداشت؛ گفت وحی الهی را «ابلاغ کن» که تو فرستاده راستگوی پروردگارت هستی و بهترین شایستگان.)

وی در ادامه به حوادث بعد از فوت پیامبر (ص) و مظلومیت امام (ع) اشاره و بیان می‌کند که رسول اکرم (ص) جانشین بعد از خود را مشخص کرده بود و بزرگان صحابه در روز غدیر با علی (ع) بیعت کردند، اما این دست سیاست بود که امام را از عرصه کنار زد:

وَلَدَى السَّقِيفَةِ دَارَ كُلِّ تَدَاوُلٍ أَتَرَى تَنَاسَوَا وَانْتَهَى التَّذْكَارُ؟
أَنَّ النَّبِيَّ يَبُومُ خَمًّا قَدْ رَأَى وَجْهَ الْعَلِيِّ خَلِيفَةَ يَخْتَارُ
وَالْقَوْمُ بَايَعَهُ وَكَرَّمُ وَجْهَهُ عُمَرُ أَبُو بَكْرٍ وَذَاكَ جَهَارُ

وَبِحَ السِّيَاسَةِ كَمْ تُبَاعِدُ سَيِّدًا لِيُنُوبَ عَنْهُ مُسَاوِمٌ مَكَّارٌ
(همان)

(در سقیفه بحث و مذاکراتی انجام شد. آیا از یاد بردند که پیامبر در روز غدیر خم علی را خلیفه برگزیده دانست؟/ و مردمان با او بیعت کردند و عمر و ابوبکر وی را گرامی داشتند/ وای بر سیاست! چه بسیار که بزرگی را [از صحنه] دور می‌سازد تا به جای او فردی سیاست‌باز و مکار را قرار دهد!)

سعید عقل^۱ دیگر شاعر و ادیب برجسته لبنانی نیز از جمله مسیحیانی است که به این آیه و ارتباط آن با علی (ع) اشاره کرده است. او شعری دارد به‌عنوان «کلام علی ربّ الکلام» (سخنی درباره خداوندگار سخن) که در آن به ماجرای غدیر و نزول آیه ۶۷ سوره مائده در مورد ولایت علی (ع) اشاره می‌کند. او با زبان خاص شعری خود، انبوه مردم را در روز غدیر به تصویر می‌کشد درحالی که با خشوع و فروتنی ایستاده‌اند تا پیام آسمانی جاویدان را از زبان رسول خدا بشنوند:

تَخَيَّلْتَهُمْ يَوْمَ الْغَدِيرِ وَقَدْ سَمَا سَمَاوِيَّهُمْ: «بَلِّغْ» فَمَزَقْتَ الْحُجُبُ
فَقَالَ أَلَا مَنْ كُنْتُ مَوْلَا فَلَيَكُنْ... وَ أَكْمَلَهَا. يَا طَيْبَ مَا اكْتَمَلِ الدَّرْبُ
(عقل، ۲۰۰۹: ۳۳۷)

(آن‌ها را تصور کردم در حالی که در روز غدیر پیک آسمانی ندا داد «بَلِّغْ» و پرده‌ها کنار رفت. پیامبر فرمود هر کس من مولای اویم باید... [این علی مولای او باشد] و شریعت را کامل کرد، چه نیکو راه رسالت کامل شد.)

جوزف هاشم در ذکر ماجرای غدیر از کار قریش اظهار تعجب می‌کند که در روز سقیفه با تعصب خواستند حرف خود را اثبات کنند. وی قصیده‌ای دارد با عنوان «ضوء

۱. سعید عقل (متولد ۱۹۱۲ م) شاعر و ادیب برجسته لبنانی و دارای آثار و دیوان‌های شعری متعدد به عربی و فرانسه است. از آثار او می‌توان به نمایشنامه‌های شعری «قدموس» و «بنت یفاح» و دیوان‌های «أجراس الیاسمین»، «کأس الخمر» و «خماسیات» اشاره کرد (ن. ک: الجبوری، ۲۰۰۲ م و الفاخوری، ۱۳۸۵ ش).

من الضوء» که در یادبود ولادت حضرت علی (ع) در مکتبه الأسد دمشق آن را قرائت کرد (ن.ک. عرفة، ۱۴۲۷ق) و در آن می گوید:

ما بال حزب قريش قام منتفضاً يوم السقيفة في اثبات حجته؟! (عقل، ۲۰۰۹)

(قريش را چه شد که در روز سقيفه با هيجان به پا خواست تا حجت خود را اثبات کند؟)

بعد می پرسد: مردم چگونه امامت علی (ع) را نادیده گرفتند حال آنکه قرآن به زیبایی آن را ترسیم کرده بود:

إن يجهل الناس و التنزيل مرتسمٌ «قم يا رسول و بلغ وحى آيته» (همان)

(اگر مردم آن را نادیده گرفتند، [بیمی نیست] چرا که قرآن آن را بیان کرده و فرموده ای پیامبر برخیز و وحی الهی را به مردم ابلاغ کن)

۵-۲-۲. آیه اکمال

«الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا»

«امروز [با نصب علی بن ابی طالب به ولایت، امامت، حکومت و فرمانروایی بر امت] دینتان را برای شما کامل و نعمتم را بر شما تمام کردم و اسلام را برایتان به عنوان دین پسندیدم.»

(سوره مائده، آیه ۳)

بسیاری از علمای اهل سنت با علمای شیعه موافق اند که آیه ۳ سوره مائده در مورد ماجرای غدیر و انتصاب علی (ع) به جانشینی نازل شده است (ن.ک: امینی، ۱۴۱۶ق). جهت اختصار در ادامه به نقل یکی از منابع اهل سنت اکتفا می کنیم.

«از ابوسعید خدری نقل شده که هنگام نزول این آیه پیامبر (ص) فرمود: الله اکبر به خاطر کامل نمودن دین و تمام نمودن نعمت و رضایت پروردگار از پیامبری من و ولایت علی بن ابی طالب (ع) پس از من. سپس گفت: مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْتُ مَوْلَاهُ، اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ

وَالْآه وَ عَادٍ مِّنْ عَادَاهُ وَ أَنْصُرْ مَن نَّصَرَهُ وَ اخْذُلْ مَن خَذَلَهُ» (حسکانی حنفی، ۱۴۱۱ و ابن مغازلی، ۱۴۲۴ق).^۱

جوزف هاشم از جمله شاعرانی است که به نزول آیه ۳، سوره مائده و ارتباط آن با غدیر اشاره کرده است. او جبرئیل را لحظه نزول این آیه سرشار از شادی و شمع به تصویر می کشد:

دنا الوداعُ كما الروح الأمين دنا ينزل الآي مغموراً بفرحتـه
هو العلی، وصی الإرث فابتهجوا و وزعوا البشر و احكوا عن ولايته
ولیُّ مَن كنتُ مولاه و سيده يا أيها القوم سيروا تحت رايته
(عقل، ۲۰۰۹)

(وداع نزدیک شد و روح الامین فرود آمد تا آیه‌هایی را با شادی نازل کند. [پس پیامبر فرمود] علی جانشین و وارث من است، پس شاد باشید و در همه جا شادی بپراکنید و از ولایت او سخن گوید. او ولی کسانی است که من ولی و سرور آنهایم، ای مردمان در زیر پرچم او حرکت کنید.)

سپس به نزول آیه اکمال اشاره می کند و از زبان پیامبر (ص) از مسلمانان می خواهد خداوند را به خاطر اتمام نعمت تسبیح گویند:

اليوم أكملتُ يا اسلام، دينكم فسبحوا الله في إتمام نعمته
(همان)

(ای اهل اسلام، امروز دینتان را کامل کردم، پس خدا را برای اتمام نعمتش تسبیح گوید)

جوزف هاشم سپس با تعجب می پرسد: چرا پس از اعلام پیامبر (ص) و نزول این آیه مسلمانان به اختلاف افتادند؟ چگونه کلام و استنباط مردم از رسالت پیامبر مهم تر و عقلانی تر به حساب می آید؟:

۱. و. ن. ک: ابن کثیر، ۱۴۱۹ق و امینی، ۱۴۱۶ق.

علام یختلف الأنصار؟ کیف غدت قرائن الناس أحجی من نبوته؟
(همان)
(بر سر چه انصار اختلاف پیدا می کنند؟ چگونه قرائن مردم از سخن پیامبر عقلانی تر به حساب می آید؟)

۵-۲-۳. آیه عذاب

«سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَقِيعٍ، لِّلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ»
(سائلی از عذاب قیامت که وقوعش حتمی است (از رسول) پرسید (که آن عذاب چه مردمی راست)، (بداند که) بر فرقه کافران است و هیچ کس از آنان دفع نتواند کرد.)
(سوره معارج، آیه ۱ و ۲)

در کتب تفسیری و حدیثی معتبر شیعه و اهل سنت نقل شده که آیه ۱ و ۲ سوره معارج درباره یکی از منکران غدیر و ولایت علی (ع)؛ یعنی «حارث بن نعمان فهری»^۱ نازل شده است.^۲ در یکی از روایتها آمده است: «جعفر بن محمد به نقل از پدراناش فرمود: زمانی که پیامبر (ص) در غدیر خم مردم را صدا زد و آنها گرد آمدند و پیامبر دست علی (رض) را گرفت و گفت: هر کس من مولای اویم علی مولای اوست، این فرموده در شهرها پخش شد و به گوش حارث بن نعمان فهری رسید و او سوار بر ناقه اش نزد پیامبر (ص) آمد... درحالی که پیامبر میان گروهی از اصحابش بود. سپس گفت: ای محمد از جانب خدا دستور دادی که شهادت دهیم جز الله خدایی نیست و تو فرستاده خدایی و ما پذیرفتیم. دستور دادی که پنج نوبت نماز گزاریم، آن را نیز از تو پذیرفتیم. دستور دادی زکات بدهیم و حج بگذاریم و روزه بگیریم و ما همه را پذیرفتیم، اما تو به اینها راضی نشده ای تا اینکه بازوی پسر عمویت را بالا برده و بر ما برتری داده ای و گفته ای: هر کس من مولای اویم علی مولای اوست! آیا این از جانب توست یا از جانب خداست؟ پیامبر (ص) فرمود: سوگند به خدایی که جز او معبودی نیست؛ این از جانب خداست. پس حارث از پیامبر (ص) روی برگرداند و به سمت مرکبش رفت درحالی که می گفت:

۱. برخی او را نصر بن حارث ذکر کرده اند، اما حارث بن نعمان صحیح تر است. (ن. ک: امینی، ۱۴۱۶ق).

۲. در مورد این آیه و پاسخ به شبهات آن ن. ک: امینی، ۱۴۱۶ق و طباطبایی، ۱۳۷۴ش ۷۹.

خداوندا! اگر آنچه می‌گوید حق است پس بر ما سنگ‌هایی از آسمان ببار یا عذابی دردناک بر ما بیاور! و هنوز به مرکبش نرسیده بود که خداوند سنگی بر وی پرتاب کرد که بر سرش خورد و از پایین بدنش خارج شد و او را کشت. سپس این آیه را نازل کرد: سَأَلْ سَائِلٌ...» (الثعلبی، ۱۴۲۲ ق؛ القرطبی، ۱۳۶۴ ش؛ حسکانی حنفی، ۱۴۱۱ ق؛ ابن جوزی، ۱۴۱۸ ق و برای منابع بیشتر ن. ک: امینی، ۱۴۱۶ ق).

شاعر مسیحی، عبدالمسیح انطاکی در منظومه بلند خود به طور کامل به این ماجرا اشاره کرده است. وی پس از ذکر ماجرای غدیر می‌گوید که برخی از روی دشمنی با امام علی (ع) یا حسادت نتوانستند فرمان پیامبر (ص) را بپذیرند و این پیام بر آن‌ها سنگین آمد:

إِلَّا أَنَا أُنَاسٌ أَكَّنتَ بَغْضَةً لِّعَلِيٍّ مَا نَسْتُ أَنَّهُ قَدِ كَانَ غَازِيهَا
فَاسْتَعْظَمْتَ أَمْرَ هَاتِيكَ الْوَصِيَّةِ لِمِ تَرْغَبُ بِهَا، كَذَّبْتَ مَن رَاحَ يَرُويهَا
أَوْ أَنهَا حَسَدًا كَانَتْ تَوَوَّلُ هَاتِي كِ الْوَصِيَّةِ أَوْ تَسَعَى لِتُخْفِيهَا

(انطاکی، ۱۹۹۱ م)

(مگر مردمانی که دشمنی علی را در دل نهان داشتند و از یاد نبردند که علی با آن‌ها جنگید. پس وصیت پیامبر را در مورد حضرتش بزرگ شمردند و آن را ناخوش داشتند و راوی آن را تکذیب کردند و یا اینکه از روی حسادت آن وصیت را تاویل نموده یا سعی کردند تا پنهانش کنند.)

و بعد یادآور می‌شود که چون طمع آدمی فزونی یابد دیگر نه خدا را می‌شناسد نه پیامبر را:

و النَّاسُ إِن كَثُرَتْ شَتَّى مَطَامِعِهَا لَا الْأَنْبِيَاءَ وَلَا الْأَمْلَاقَ تُرْضِيهَا
(همان)

(چون طمع‌های مختلف مردم فزونی یابد، نه پیامبران و فرشتگان آن‌ها را خرسند نمی‌سازد.)

سپس به جریان حارث اشاره می‌کند:

کمانری حارثَ الفهری تُغضِبُهُ وصیةُ المصطفیٰ یعنی لَینفِیها
(همان)
(چنان که می‌بینیم که وصیت پیامبر حارث فهری را به خشم آورد و سعی در انکار آن کرد)

این ماجرا را به همان صورت که در تاریخ نقل شده به تفصیل بیان می‌کند و در پایان چنین نتیجه می‌گیرد: «این ماجرا به حقیقت معجزه‌ای بود که هر که آن را دید از پیامبر خدا اطاعت و امت پیامبر (ص) یقین کرد که که علی (ع) در رتبه و منزلت از همه مردم برتر است»:

فمات حالاً و تلک الحقّ معجزهً بها أطاع رسولَ الله رائيها
و أیقنتُ أمةً الهادی بأنّ علیاً نالقد فاق کلّ الناسِ توجیها
(همان)
(او در دم مُرد و به راستی که آن معجزه‌ای بود که بیننده‌اش به واسطه آن رسول خدا را اطاعت کرد و امت پیامبر یقین کرد که علی در هدایت بر همه مردم برتری دارد)

۶. نگاهی به سبک بیان آیات توسط شاعران نام‌برده

در آنچه گذشت به بیان آیاتی که در شعر شاعران مسیحی آمده بود، پرداخته شد و به نوعی اشعار تحلیل محتوایی شد. اگر بخواهیم به صورت مجمل نگاهی گذرا به سبک بیان و ساختار شعری این شاعران داشته باشیم، می‌توان گفت که در میان این شاعران، سبک بیان بولس سلامه به لحاظ ادبی و بلاغی هنری تر است و در درجه اول قرار دارد؛ زیرا وی ضمن اشاره به آیات از تشبیه، استعاره و سایر فنون زیبایی کلام هم بهره برده است. برای مثال آنجا که به آیه انذار اشاره می‌کند با استفاده از صنعت «تشخیص» و جانبخشی به روزگار، زیبایی شعرش را دوچندان می‌کند:

و إذا بالنبی یرسل قولاً رنّ فی مسمع الزمان البعیدِ
(سلامه، ۱۹۶۱م)

یا در جایی دیگر در ضمن اشاره به آیه مباحله، اهل بیت حاضر در مباحله را به گل‌های خوشبوی بوستان‌ها مانند می‌کند و آمده واژه‌هایی مثل ورود، خمائل، عطر، شذا و... رونقی دیگر به شعرش می‌بخشد:

عطرة الطهر یا ورود الخمائل عطری الجو بالشذا و الفضائل
(همان)

شعر سعید عقل هم به خاطر روایت هنری و داستانی و نیز ایجاز بسیار، درخشش خاصی دارد. جوزف هاشم در حد بولس سلامه از تشبیه و استعاره و سایر فنون بلاغی بهره نبرده، اما از آنجا که مقید به روایت صرف تاریخ و آوردن واژه به واژه آیات نیست، شعرش مقبول افتاده است.

اشعار عبدالمسیح انطاکی و جورج شکور بیشتر روایت منظوم تاریخ است و کمتر از عناصر بیانی و تخیل در آن‌ها استفاده شده است؛ برای مثال عبدالمسیح در بیان «آیه انفاق» همان روایت تاریخی را که در شان نزول آیه ذکر شده به صورت منظوم آورده است و به لحاظ بلاغی و هنری، دخل و تصرفی در آن نکرده است هرچند اشاره‌های متعدد وی به آیات قرآن نشان از اشراف قابل تحسین وی بر قرآن و متون تفسیری و حدیثی مسلمانان دارد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در مقاله حاضر به بررسی شواهد قرآنی واقعه عظیم غدیر خم در شعر شاعران مسیحی معاصر عرب پرداختیم. از آنچه گذشت معلوم شد که شاعران مسیحی معاصر عرب به آن دسته از آیات قرآن که در مورد امیرالمومنین (ع) و امامت ایشان نازل شده، توجه داشته‌اند و بسامد این آیات نیز در شعر آن‌ها متفاوت است؛ برخی از این آیات مانند «تبلیغ»، «اکمال» و «انذار» در شعر اغلب شاعران مسیحی که در مورد امام علی (ع) شعر سروده‌اند، آمده و برخی مانند «عذاب» و «انفاق» تنها در شعر یک یا دو شاعر که به تفصیل به زندگی حضرت (ع) پرداخته‌اند، ذکر شده است. سبک بیان این شاعران نیز متفاوت است. اشارات قرآنی در ابیات سلامه و عقل و هاشم به لحاظ زبانی و بلاغی هنری‌تر به کار رفته در حالی که شعر انطاکی و شکور به تاریخ منظوم نزدیک‌تر است.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Sayed Mahdi Nouri
Keyzaqani

<http://orcid.org/0000-0001-7867-4898>

منابع

قرآن كريم (با ترجمه استاد انصاريان)

ابن الجوزى، يوسف بن قُزُعْلَى سبط ابن الجوزى الحنفى. (١٤١٨). تذكرة خواص الأمة بذكر خصائص الأئمة، تقديم السيد محمد صادق بحر العلوم. قم: منشورات الشريف الرضى.

ابن كثير. (١٤١٩). تفسير القرآن العظيم. منشورات محمدعلى بيضون. بيروت: دار الكتب العلمية.
ابن كثير، حافظ عمادالدين ابوالفداء اسماعيل بن عمر. (١٤٠٨ ق). البداية و النهاية. تحقيق على شيرى. ط ١. بيروت: دار إحياء التراث العربى.

ابن ابى الحديد. (١٩٥٩). شرح نهج البلاغه. تحقيق محمد ابوالفضل ابراهيم. بيروت: دارالإحياء الكتب العربية.

ابن اثير. (١٤٠٧ ق). الكامل فى التاريخ. تحقيق ابوالفداء عبدالله قاضى. ط ١. بيروت: دار الكتب العلمية.

ابن الاثير، عزالدين ابوالحسن على بن محمد الشيبانى الجزرى. (١٤٠٩ ق). أسد الغابة فى معرفة الصحابة. بيروت: دارالفكر.

ابن المغازلى الشافعى. (١٤٢٤ ق). مناقب الإمام على بن أبى طالب عليه السلام. بيروت: دارالأضواء.
ابن حنبل، امام ابو عبدالله احمد بن محمد شيبانى. (بى تا). المسند. قاهره: مؤسسة قرطبة.

ابن عساکر، امام حافظ ابوالقاسم على بن حسن شافعى. (١٩٩٦). تاريخ مدينة دمشق. دراسة و تحقيق: على شيرى. بيروت: دار الفكر.

الأمينى النجفى، علامه عبدالحسين. (١٤١٦ ق). الغدير فى الكتاب والأدب والسنة. قم: مركز الغدير للدراسات الإسلامية.

الأنطاكى، عبد المسيح. (١٩٩١). ملحة الإمام على (ع). بيروت: مؤسسة الأعلمى للمطبوعات.

- الثعلبی، ابواسحاق احمد بن محمد النیسابوری. (۱۴۲۲ ق). *الكشف و البیان عن تفسیر القرآن*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- الجوری، کامل سلمان. (۲۰۰۳). *معجم الأدباء من العصر الجاهلی حتی سنه ۲۰۰۲ م*. ج ۳. بیروت: دارالکتاب العمیه.
- جعفری، یعقوب. (۱۳۸۱). *سیمای امام علی (ع) در قرآن*. قم: اسوه.
- الحاکم الحسکانی، حافظ ابوالقاسم عیبالله بن احمد. (۱۴۱۱ ق). *شواهد التنزیل لقواعد التفضیل*. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت ارشاد اسلامی.
- حسینی میلانی، سید علی. (۱۳۹۰). *تفسیر آیه مباحله*. قم: الحقایق.
- دیلمی. (۱۴۱۲). *إرشاد القلوب إلى الصواب*. قم: شریف رضی.
- الرازی، الامام فخرالدین محمد بن عمر. (۱۴۲۰ ق). *مفاتیح الغیب*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- زرکلی، خیر الدین (۱۹۸۰). *الأعلام*. بیروت: دارالعلم للملایین.
- زمخشری، محمود (۱۴۰۷ ق). *الكشاف عن حقائق غوامض التنزیل*. بیروت: دارالکتاب العربی.
- سلامه، بولس. (۱۹۶۱). *عید الغدیر*. بیروت: دار الاندلس.
- السیوطی، جلال الدین. (۱۴۰۴ ق). *الدر المنثور فی تفسیر المأثور*. قم: کتابخانه آیت الله مرعشی.
- شکور، جورج. (۲۰۰۷). *ملحمة الإمام علی (ع)*. بیروت: بی نا.
- شیخو، لویس. (۱۹۹۱). *تاریخ آداب اللغة العربیة*. بیروت: دارالمشرق.
- طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۷۴ ش). *ترجمه تفسیر المیزان*. ترجمه سید محمد باقر موسوی همدان، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- الطبری، ابوجعفر محمد بن جریر. (بی تا). *تاریخ الأمم و الملوک*. بیروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات.
- عرفه، محمد سلیم (۱۴۲۷ ق). *إفادات من ملفات التاريخ*. قم: مرکز الأبحاث العقائدیة.
- عقل، سعید. (۲۰۰۹). *علی و الحسین فی الشعر المسیحی*. بیروت: دار المحجة البيضاء للطباعة والنشر والتوزیع.
- فاخوری، حنا. (۱۳۸۵ ش). *الجامع فی تاریخ الادب العربی*. ط ۳. قم: ذوی القربی.
- فیروزآبادی، سید مرتضی. (۱۳۷۴ ش). *فضائل پنج تن (علیهم السلام) در صحاح ششگانه اهل سنت*. ترجمه: ساعدی، محمد باقر. قم: انتشارات فیروزآبادی.

القرطبي، شمس الدين ابو عبدالله محمد بن احمد. (۱۳۶۴ش). *الجامع لأحكام القرآن*. تهران: انتشارات ناصر خسرو.

كخاله، عمر رضا. (بی تا). *معجم المؤلفين*. بیروت. بی نا.

گروه نویسندگان. (۱۳۹۳ش). *زلزال غدیر (مجموعه مقالات سومین همایش ملی غدیر پژوهی)*. مقاله امیرالمؤمنین (ع) از زبان اندیشمندان و ادیبان غیر مسلمان معاصر. قم: زمزم هدایت.
المتقی الهندی، العلامة علاء الدین علی بن حسام الدین. (۱۹۸۹ م). *کنز العمال فی سنن الأقوال و الأفعال*. بیروت: مؤسسة الرسالة، بیروت.

مفید، محمد بن نعمان (۱۴۱۳ق). *الإرشاد فی معرفة حجج الله علی العباد*. قم: کنگره شیخ مفید.
نوری کیدقانی، سید مهدی. (۱۳۹۱ش). *مولای جاودانه ادیان: نگاهی به فضایل امام علی (ع) در اندیشه و شعر شاعر مسیحی پولس سلامه*. مشهد: امید مهر.

واحدی. (۱۴۱۱ق). *أسباب نزول القرآن*. بیروت: دارالکتب العلمیة.

هیفا، راجی أنور. (۱۳۸۹). *امام علی (ع) در اندیشه‌ی مسیحیت معاصر*. ترجمه مرتضی قائمی و نوذر عباسی. همدان: دانشگاه بوعلی سینا.

_____ (۲۰۱۰). *الإمام علی (ع) فی الفكر المسيحي المعاصر*. بیروت: دارالعلوم.

یعقوب، امیل بدیع. (۲۰۰۴). *معجم الشعراء منذ عصر النهضة*. بیروت: دارالصادر.

References

- Agl, Saeed. (2009). *Ali and Hussein in Christian poetry*. Beirut: Dar Al-Mahaja Al-Bayda Publications. [In Arabic]
- Al-Amini Al-Najafi, Abdul-Hussein. (1996). *Alghadeer*. Qom: Al-Ghadir Center for Islamic Studies. [In Arabic]
- Al-Antaki, Abdel-Masih. (1991). *The epic of Imam Ali*. Beirut: Al-Elmiyat Foundation for Publications. [In Arabic]
- Al-Hakim Al-Hasakani, Hafez Abu Al-Qasim Obeid Allah Bin Ahmed. (1991). *Shavahed al-tanzil*. Tehran: Publications of the Printing and Publishing Organization of the Ministry of Islamic Guidance. [In Arabic]
- Al-Jubouri, Kamel Salman. (2003). *Dictionary of writers from the pre-Islamic era until 2002 AD*. Beirut: Dar al-Kitab al-elmiyat. [In Arabic]
- Al-Muttaqi Al-Hindi, Ala Al-Din Ali bin Husam Al-Din. (1989). *Kanzal-ommal*. Beirut: Al-Resala Foundation. [In Persian]
- Al-Qurtubi, Shams al-Din Abu Abdullah Muhammad bin Ahmad. (1985). *The Collection of the Quran rulings*. Tehran: Nasser Khosrow Publications. [In Arabic]
- Al-Razi, Imam Fakhruddin Muhammad bin Omar. (1999). *Mafatih al-ghayb*. Beirut: "Dar Al-ehya Al-Kitab Al-Arabiya" Publications. [In Arabic]

- Al-Suyuti, Jalaluddin. (1984). *Durr al-Manthur*. Qom: “Kitabkhaneh Ayatollah Marashi” Publications. [In Arabic]
- Al-Thalabi, Abu Ishaq Ahmad Ibn Muhammad Al-Nisaburi (2001). *Alkashf v Albayanan tafsir Al-Qur'an*. Beirut: "Dar Al-ehya Al-Kitab Al-Arabiya" Publications.
- Al-Vahedi. (1990) *Asbab nozol Al- Quran*, Beirut: Dar Al-Kotob Al-elmiyt. [In Arabic]
- Arafa, Muhammad Salim (2006). *Testimonies from the history files*. Qom: Center for Beliefs Research. [In Arabic]
- Dilmi. (1992). *Ershad al-golub*. Qom: Sharif Rady Publications. [In Arabic]
- Fakhoury, Hanna. (2006). *The whole in the history of Arabic literature*. Qom: Zavi Al-gorba Publications. [In Arabic]
- Firoozabadi, Seyed Morteza (1995). *The virtues of five people (peace be upon them) in the six books of the Sunnis*. Translation: Saedi, Mohammad Baqir. Qom: Firoozabadi Publications. [In Persian]
- Haifa, Raji Anwar. (2010). *Imam Ali. (AS) in the thought of contemporary Christianity*. Translated by Morteza Ghaemi and Nozar Abbasi. Hamedan: Bu Ali Sina University. [In Persian]
- _____. (2010). *Imam Ali. (AS) in the thought of contemporary Christianity*, Beirut: Dar Al-uloum. (In Arabic)
- Hosseini Milani, Syed Ali. (2011). *Interpretation of the verse of Mubahla*. Qom: Al-Haqiq Publications. [In Persian]
- Ibn Abi al-Hadid, (1959). *Explanation of Nahj al-Balaghah. Investigation: Muhammad Abul-Fadl Ibrahim*. Beirut: "Dar Al-ehya Al-Kitab Al-Arabiya" Publications.[In Arabic]
- Ibn al-Athir, Izz al-Din Abu al-Hassan Ali ibn Muhammad al-Shaybani al-Jazri. (1989). *Osd0 al-Ghaba fi marefatal-sahabat*. Beirut: Dar al-Fikr. [In Arabic]
- Ibn al-Jawzi, Yusuf ibn Quzagli, descendant of Ibn al-Jawzi, Hanafi. (1997). *“Tazkert al-alkhavas al-ummat”*, Introduction: Sayyid Muhammad Sadegh Bahr al-Ulum. Qom: Al-Sharif Al-Razi Publications.[In Arabic]
- Ibn al-Mag hazli al-Shafi'i. (2003). *Manaqib Al-Imam Ali Ibn Abi Talib*. Beirut: Dar Al-Azwa. [In Arabic]
- Ibn Asaker, Imam Hafez Abu al-Qasim Ali ibn Hasan Shafi'i. (1996). *History of the Damascus. Study and investigation: Ali Sherry*. Beirut: Dar Al-Fikr. [In Arabic]
- Ibn Atheer (1987). *Al-kamil fi Al-tarikh. Investigation: Abul-Fida Abdullah Qazi*. Beirut: Dar Al-Kitab Al-elmiyt. [In Arabic]
- Ibn Hanbal, Imam Abu Abdullah Ahmad bin Muhammad Shaibani. (No date). *Almosnad*. Cairo: Cordoba Foundation Publications. [In Arabic]
- Ibn Kathir, Hafiz Emad al-Din Abu al-Fada 'Ismail bin Umar. (1998). *Al-bedayah v Al-nehayah. Research on Shiri*. Beirut: Dar Al-Ihya Al-Tarath Al-Arabi Publications. .[In Arabic]

- Ibn Kathir. (1998). *Interpretation of the Great Qur'an. Publications of Mohammad Ali Beizun*. Beirut: Dar Al-Kitab Al-Alamiya. [In Arabic]
- Jafari, Yaqub (2002). *The image of Imam Ali (AS) in the Quran*. Qom: Oswa Publications. [In Persian]
- Kahale, Omar Reda. (No date). *Authors' dictionary*. Beirut. without publisher. [In Arabic]
- Mufid, Muhammad ibn Nu'man (1993). *Al-Ershad*. Qom: Sheikh Mofid Congress. [In Arabic]
- Nouri Kizghani, Seyed Mehdi. (2012). *The Eternal Master of Religions: A Look at the Virtues of Imam Ali (as) in the Thought and Poetry of the Christian Poet Poulos Salameh*. Mashhad: Omid Mehr. [In Persian]
- Salameh, Bolus. (1961). *Eid al-Ghadir*. Beirut: Dar Al-Andalus. [In Arabic]
- Shakur, George. (2007). *The Epic of Imam Ali. (P)*. Beirut: Without a publisher. [In Arabic]
- Sheikho, Lois. (1991). *History of Arabic language literature*. Beirut: Dar Al-Mashreq. [In Arabic]
- Tabari, Abu Jaafar Muhammad bin Jarir. (without date). *History of nations and kings*. Beirut: Al-Alami Foundation for Publications. [In Arabic]
- Tabatabai, Seyyed Muhammad Hussein. (1995). *Translation of Tafsir al-Mizan, translated by Seyyed Muhammad Baqir Mousavi Hamedan*. Qom: Islamic Publications Office Publications. [In Persian]
- Writers Group. (2014). *Zalal Ghadir (Proceedings of the Third National Conference on Ghadir Studies). Article "Amir al-Mo'menin (AS) from the language of contemporary non-Muslim thinkers and writers"*. Qom: Zamzam Hedayat. [In Persian]
- Yaqub, Amil Badie. (2004). *Dictionary of poets from the age of Al-nahda*. Beirut: Dar Al-Sader. (In Arabic)
- Zamakhshari, Mahmoud (1987). *Al-Kashaf An Haqeeq Ghavamd Al-Tanzi.*, Beirut: Dar Al-Kitab Al-Arabi. [In Arabic]
- Zarkali, Khairuddin (1980). *Al-alam*. Beirut: "Dar Al-elm lelmalayin" Publications. [In Arabic]

استناد به این مقاله: نوری کیذقانی، سیدمهدی. (۱۳۹۹). شواهد قرآنی غدیر و برتری امام علی (ع) در شعر شاعران مسیحی معاصر عرب. *سراج منیر*، ۱۱(۳۹)، ۶۳-۳۵. Doi: 10.22054/ajsm.2021.44746.1550

Journal of Seraje Monir is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.